

ДЕЩО З ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТИ МИКОЛИ АЗОВСЬКОГО

(До 110-ліття від народження художника)

Про Миколу Азовського відомо дуже мало. Народився 2 жовтня 1903 р. у Києві. Батько — Опанас Азовський, полковник донських козаків. Мати — донька художника-баталіста Василя Верещагіна. Мистецьку освіту розпочав у Київському художньому училищі, керівником якого був Федір Кричевський. 19-річним юнаком вступив до Київського інституту пластичних мистецтв (1924 р. реорганізований у Київський художній інститут). Відвідував майстерні Ф. Кричевського, В. Кричевського, І. Падалки та М. Бурачека, а через рік, 1925 р., коли в Інституті запропонували „колективний“ метод викладання, навчався одночасно у В. Татліна, В. Пальмова, М. Бойчука, П. Голубятнікова, Л. Крамаренка, А. Тарана та ін. 1926 р. вступив у ряди Асоціації революційного мистецтва України (АРМУ). Того ж року почав відвідувати лекції у майстерні М. Бойчука. Це дало можливість йому долучитися до створення фресок у санаторії на Хаджибеївському лимані в Одесі. М. Азовський закінчив навчання 1928 р. До початку 1930-х рр. працював у Києві. Потім переїхав до Харкова, де працював театральним декоратором. Тоді здійснив розпис стін Червонозаводського театру в Харкові. Відвідував Донбас і Київ. Наприкінці 1939 р. приїхав до Львова, де перебував до 1944 р. У Львові померла під час пологів його дружина, яка народила доньку Марту. Звідти поїхав до Кракова, далі — до Відня. З наближенням Червоної армії до столиці Австрії переїхав до Рима. Від 1947 р. жив в Аргентині, в Буенос-Айресі, де несподівано помер 31 жовтня 1947 р. Мав 44 роки, а доньці Марті було заледве сім.

Микола Азовський. Фото. Поч. 1940-х рр.

Віддавна підставою для вивчення життя і діяльності М. Азовського у нашій історіографії слугує стаття Г. Портнова „М. П. Азовський“¹. Як перша узагальнювальна праця, вона досі найповніша передусім щодо біографічних даних митця. У ній цінними є уваги про переміни і неперервності художньо-естетичних принципів митця, ілюстровані низкою творів та авторських спостережень. Упродовж багатьох років про М. Азовського писали здебільшого представники української діаспори США. У своїх працях, реалізованих під час підготовки виставок, складання каталогів, написання малих розвідок та монографічних видань, С. Гординський, О. Керч, І. Кедрин, В. Верига, П. Мегик та І. Кейван², прагнучи висвітлити національні засади діяльності українських художників, розширили біографічні дані про митця і спричинилися до складення окремого списку його творів. Певні доповнення до них з'явилися 1991 р. — підготовлений О. Ріпко і Н. Присталенко каталог, а 2010 р. альбом, упорядниками якого є Л. Ковальська і Н. Присталенко, також монографічне видання Я. Кравченка, в яких уміщена біо-бібліографічна довідка про художника³. Вони помітно спопуляризували ім'я М. Азовського в історії українського мистецтва. Водночас ці та інші публікації із залученням каталогів виставок, на яких експонувалися твори митця, а також публікації, присвячені їх організації, що вийшли в 1920—1930 рр. у Києві та Харкові, а з кінця 1939 р. — у Львові, а також виявлення відправних точок розвитку творчого потенціалу митця вказали на потребу реконструкції творчого шляху художника.

¹ Портнов Г. М. П. Азовський // *Малярство і скульптура*. — К., 1938. — Ч. 7. — С. 14—20.

² Гординський С. Велика втрата. Мистець Микола Азовський // *Свобода. Український щоденник*. — Джерзі Ситі; Нью Йорк, 1947. — Ч. 293 (17 груд.). — С. 3; його ж. Нова мистецька виставка // Там само. — Джерзі Ситі; Нью Йорк, 1955. — Ч. 198 (14 жовт.). — С. 3; Керч О. Забутий маляр // Там само. — Джерзі Ситі; Нью Йорк, 1976. — Ч. 251 (21 груд.). — С. 2; Кедрин І. Микола Азовський — призабутий мистець // Там само. — Джерзі Ситі; Нью Йорк, 1977. — Ч. 86 (16 квіт.). — С. 4; Верига В. Призабута слава. Микола Азовський // *Жіночий світ* (Торонто). — 1978. — Берез. — Ч. 3. — С. 5—8 (перевид.: Верига В. На службі народній. Визначні постаті української діаспори / Відп. ред. О. Купчинський. — Львів; Торонто, 2007. — С. 3—6); Книга творчості українських мистців поза Батьківщиною / Гол. ред. П. Мегик. — Філадельфія, 1981. — С. 16—21; Кейван І. Українські мистці поза Батьківщиною. — Едмонтон; Монреаль, 1996. — С. 20, 150—151.

³ Бойчук і бойчукісти, бойчукізм. Монументальне мистецтво, живопис, графіка, книга, декоративно-ужиткове мистецтво, скульптура, фотографії, документи. Каталог виставки / О. О. Ріпко, Н. М. Присталенко. — Львів, 1991. — С. 45; Михайло Бойчук та його школа монументального мистецтва / Автори тексту і упоряд. Л. Ковальська, Н. Присталенко; Вступ. слово А. Мельник; Вступ М. Шкандрій. — К., 2010. — С. 74; Кравченко Я. О. Школа Михайла Бойчука. Тридцять сім імен. — К., 2010. — С. 108—109.

Життя і творчість Миколи Азовського були не простими, сповнені тривоги, а деколи й суперечності.

Однією із перших виставок, у якій взяв участь М. Азовський, була III Всеукраїнська художня виставка, відкрита 1930 р. у Харкові. М. Азовський — учень Ф. і В. Кричевських, М. Бойчука, І. Падалки — експонував на ній свої студентські рисунки олівцем: „Відкатчиці на естакаді“, „Металісти Донбасу посилають делегата“ (із циклу „Будівництва СРСР“), „На західному фронті без змін“⁴ і два темперні твори: „Дівчина з овечкою“ та „Портрет“⁵. У деяких із них, як писали очевидці, проявилось захоплення митця реалістичним (читай — соцреалістичним) напрямом у живописі, а в інших — прихильність до експресіонізму В. Пальмова⁶. Це зауважувала й офіційна критика. Виступаючи на виставці від АРМУ, художник своїми творами засвідчив широку художньо-естетичну платформу того мистецького угруповання, завданням якого було „самоусвідомлення митця як творчої одиниці та його ролі у суспільному житті, причетності кожного митця до загальних основ певних традицій, сприйняття національного мистецтва у загальноєвропейському та світовому контексті“⁷.

Це вказує на прихильність М. Азовського до мистецького методу інститутських учителів і наставників, що неодноразово проявлялось наступними роками. Так, 1932 р., коли припинила свою діяльність АРМУ, потрапивши на хвилю „реформи“ усіх мистецьких об'єднань в Україні (вони проходили під спільним гаслом „переходу до позиції соцреалізму“), художник надіслав на IV Всеукраїнську виставку картину „Ударна бригада“. Про неї, не криючись, писали: „На ній позначилися впливи Пальмова — у фрагментарній композиції, впливи Бойчука — у схематизації образів робітників“⁸.

У час початку девальвації художньої якості творів і поступової нівеляції митця як особистості в образотворчому мистецтві М. Азовський намалював картину „Підпасок“⁹, яка експонувалася

на V Всеукраїнській виставці 1933 р., а згодом й у Варшаві. Її сюжет — хлопчик врятував колгоспну безрогу — розкриває нове ставлення до колективної народної власності. Так М. Азовський зустрів обраний Комуністичною партією напрям розвитку мистецтва. Однак цю сюжетну розповідь, якій художник протиставив пластичний образ твору, знову не було сприйнято. Стилізація форм предметного світу дала можливість критикам порівняти творчий метод молодого митця із стилем М. Бойчука¹⁰. Така ж ситуація спостерігалася й у випадку з твором „Ізотовці“, який М. Азовський виставив на VI Всеукраїнській художній виставці 1935 р. у Києві. Причиною появи твору стала поїздка митця 1934 р. до м. Горлівки, де тоді демонстрував ударну працю М. Ізотов. Там художник працював над ескізами картин і олійними портретами М. Ізотова, О. Степаненка, також намалював картон „Бригада шахтарів Фоменкова“. Ці твори повною мірою відповідали замовленням часу. Але картина „Ізотовці“, яка створена на основі підготовчих матеріалів, привезених із Донбасу, знову відходила від прямих реалістичних тенденцій: „Від реалістичних образів залишилися бліді тіні“¹¹.

Не змігши до кінця підпорядкуватися пропонованим сюжетам у світлі вимог соцреалізму, М. Азовський дедалі частіше почав звертатися до історичних мотивів, до історії українського народу, приділяти увагу окремим її постатям. Так, 1937 р. він написав картину „Устим Кармалюк“. На ній зображено самотнього керівника повстанського руху вночі біля багаття, який поглинутий думками. Навколо нього сплять повстанці. Створюючи образ У. Кармалюка, М. Азовський спирався на твір В. Сурікова „Степан Разін“. У листопаді 1937 р. у Києві була відкрита ювілейна виставка творів художників УРСР (1917—1937) під назвою „Квітуха соціалістична Україна“, на якій експонувалася картина М. Азовського „Устим Кармалюк“, за що автор вкотре зазнав критики. Йому дорікали, що він „припускає хибу, намагаючись показати народного героя без народних мас“¹².

М. Азовський. Шевченко на засланні. 1939 р.

написав картину „Устим Кармалюк“. На ній зображено самотнього керівника повстанського руху вночі біля багаття, який поглинутий думками. Навколо нього сплять повстанці. Створюючи образ У. Кармалюка, М. Азовський спирався на твір В. Сурікова „Степан Разін“. У листопаді 1937 р. у Києві була відкрита ювілейна виставка творів художників УРСР (1917—1937) під назвою „Квітуха соціалістична Україна“, на якій експонувалася картина М. Азовського „Устим Кармалюк“, за що автор вкотре зазнав критики. Йому дорікали, що він „припускає хибу, намагаючись показати народного героя без народних мас“¹².

⁴ Каталог третьої всеукраїнської художньої виставки НКО УСРР. Малярство. Графіка. Скульптура. Театральне оформлення. Студійні роботи художніх ВИШів УСРР / Упоряд. К. Бульдін.— Харків; Донбас; Запоріжжя; Дніпропетровськ; Київ; Одеса; Миколаїв, 1930—1931.— С. 25.

⁵ Там само.— С. 37.

⁶ Портнов Г. М. П. Азовський.— С. 16.

⁷ Мельникова У. Художньо-естетична концепція АРМУ // Народознавчі зошити.— Львів, 2004.— Зош. 3/4.— С. 540.

⁸ Портнов Г. М. П. Азовський.— С. 16.

⁹ Твір М. Азовського „Підпасок“ відомий також під назвами „Пастух“ і „Свинопас“. Див.: Гординський С. Велика втрата...— С. 3; Микола Азовський (1903—1947): Свинопас (темпера) [Репродукція] // Нотатки з мистецтва.— Філадельфія, 1964.— Ч. 2.— С. 34.

¹⁰ Гординський С. Велика втрата...— С. 3.

¹¹ Портнов Г. М. П. Азовський.— С. 17.

¹² Оленін Г. Життя і твори // Малярство і скульптура.— К., 1938.— Ч. 1.— С. 18.

Переломним у творчій біографії М. Азовського став 1939 р. У зв'язку із 125-річчям від народження Т. Шевченка у Києві у березні відкрилася республіканська виставка. До неї художник готувався з особливою скрупульозністю. Обравши складну тему: період заслання Т. Шевченка в Орській фортеці, художник спеціально їздив до Оренбурга та Орська. Впродовж двох місяців малював з натури етюди степу, вивчав архівні матеріали, музейні фонди. Як результат, у його творчості з'явилася картина „Шевченко слухає киргизського баксу”¹³. Вона була розміщена у третій залі, одну з вітрин якої присвячено рокам заслання Т. Шевченка. Окремі деталі композиції М. Азовського запозичені безпосередньо із творів поета. Основу формує „Автопортрет” Шевченка (1847), який відомий також як „Автопортрет в солдатській формі” чи „Шевченко-солдат”. Важливо, що М. Азовський з метою поглиблення психологічного вираження образу зберіг не лише солдатський мундир, але й кашкет з написом „3. Р.” — третя рота 5-го лінійного батальйону, у складі якого Т. Шевченко служив рядовим в Орській фортеці. Звертаючись до поетових творів „Тріо” (1851) і „Байгуші” (1853), М. Азовський акцентував увагу в одному епізоді на киргизі, що грає на національному музичному інструменті, а в другому — на дітях, яким дозволяли жebraкувати. Це пояснюється значною мірою призначенням картини: вона мала дати широке уявлення про середовище й умови життя Т. Шевченка на засланні. Її значення підкреслювали розміщені поряд такі твори Т. Шевченка, як „Казахи біля вогню” (1848—1849), „Киргизський хлопчик грається з кішкою” (1856—1857), „Шевченко малює товариша” (1855—1856), а також трьох його автопортретів (один — 1848 р., два — 1849 р.).

Картина М. Азовського „Шевченко слухає киргизського баксу”, хоч не отримала схвалення мистецтвознавців¹⁴, однак „реабілітувала” художника від „буржуазних впливів” в очах властей і слуг соцреалізму, а головно врятувала від дуже можливих для того часу фізичних розправ. Позитивну оцінку отримав твір художника „Шевченко на засланні”¹⁵. Тут індивідуальний незалежний підхід до вирішення образу, основу якого творить переосмислення життя Т. Шевченка, його місця і ролі в історії українського народу. Монументальність композиції картини підсилює занижена точка горизонту, яка розчиняється у просторі степу. Далекому плану протиставлена скала з трьома символічними виступами, які творять стрімку висхідну діагональ. На найвищому щаблі — постать Т. Шевченка. Він тільки спирається на камінь. Розвиваючи думку, художник на-

малював його молодим, сповненим сили й енергії, який всупереч вироку російського царя Миколи I: „Під найсуворіший нагляд і з заборонаю писати й малювати”, тримає у руках перо й папір. Це автор підсилює нахилом постаті, яка протистоїть сильному степовому вітру. Таким чином, автор досяг міцної конструкції картини з глибоким і багатоаспектним змістом. Окрему увагу митець приділив виразу обличчя. Нахил голови підпорядкований показу високого, сильно освітленого чола. Погляд очей з-під брів відведений убік, спрямований удалечинь. Ніщо не заважає нуртуванню бунтарських думок.

Картина М. Азовського „Шевченко на засланні” обговорювалася за межами радянської України. Її зауважили й у Львові¹⁶ у переддень „золотої вересня” на західноукраїнських землях у 1939 р. Радянська влада, обіцяючи митцям західноукраїнських земель відкрити „неосяжні перспективи розвитку в процесі творення соціалістичного за своїм змістом і національного за формою мистецтва”¹⁷, не шкодувала грошей на його пропаганду¹⁸. З таким завданням їхав сюди М. Азовський. На початку 1940 р. у Львові була організована велика Виставка творчості художників УРСР (за 1936—1940 рр.). Серед її учасників був також М. Азовський...

Входячи до числа молодих митців з ґрунтовною мистецькою освітою і бажанням творити національне мистецтво у всій його широті та складності, М. Азовський після відходу більшовиків

М. Азовський. Шевченко слухає киргизського баксу. 1939 р.

¹³ На виставці твір експонувався під назвою „Шевченко серед киргизів”. Див.: Республіканська ювілейна шевченківська виставка. Каталог-путівник / Упоряд. Я. Я. Галайдук, Я. П. Затенацький, Л. В. Розенберг, В. В. Шпілевич.— К., 1941.— С. 44.

¹⁴ Портнов Г. Образ поета. На ювілейній шевченківській виставці // Образотворче мистецтво.— К., 1939.— Ч. 4.— С. 8.

¹⁵ Картина виконувалася для Київського державного музею українського мистецтва (тепер — Національний художній музей України). Одна зі студій до цього твору зберігається у фондах Національного музею у Львові ім. А. Шептицького.

¹⁶ Гординський С. Велика втрата...— С. 3.

¹⁷ Раєвський С. А. [Вступне слово] // Виставка творів художників УРСР (період творчості 1936—1940 р.). Каталог.— Львів, 1940.— С. 5.

¹⁸ Гординський С. Вступне слово // Спілка праці українських образотворчих митців у Львові. Каталог альманаху III виставки Спілки праці українських образотворчих митців 1942. Виставка присвячена 25-річчю заснування Київської Академії мистецтв.— Львів, 1943.— С. XV.

1941 р. залишився у Львові. Місто приваблювало його традиціями вільнодумства і живим мистецьким духом, браком писаного і неписаного примусу, обставинами праці, врешті, і чи не найважливіше, він „не бажав більше служити офіційному, скованому мистецтву соцреалізму”¹⁹. Важливе значення для нього також мав факт, що у Львові впродовж 1910—1917 рр. жив і працював (у будинку Наукового товариства ім. Шевченка) його учитель М. Бойчук, а в 1911 р. у Музеї НТШ перебував його учитель В. Кричевський. Рідні ідеї для цих Майстрів стали у свідомості М. Азовського оживати по-новому. Вони на той час жили у творчості Р. Лісовського, П. Ковжуна, В. Крижанівського, П. Холодного, Я. Музики, М. Осінчука, М. Дольницької та ін., творчість яких знав, а з деякими зустрічався. Саме тоді, як стверджують очевидці, М. Азовський „творив пензлем з незвичайною легкістю, а водночас із глибиною справжнього психолога. Його бо улюбленою ділянкою став портрет, доведений ним до високого майстерства. Без пересади можна сказати, що належав він до найліпших портретистів світа сьогочасної доби”²⁰.

У Львові М. Азовський став одним із найдіяльніших членів Спілки праці українських образотворчих митців. Він був учасником виставок Спілки, на яких експонував чимало портретів: „Портрет д-ра Трошке”, „Портрет інж. Колтунюка”²¹, „Портрет проф. В. Кубійовича”²². Твори митця завжди були у центрі уваги. Приїзд вдруге до Львова В. Кричевського

(1943) спричинив активну участь М. Азовського у діяльності створеної тоді у місті Вищої образотворчої студії. М. Азовський увійшов до складу педагогічного колективу, сформованого з найкращих митців: М. Бутович, М. Козик, С. Литвиненко, А. Малюца, В. Манастирський, Л. Перфецький²³...

Тут треба згадати й те, що саме митрополит А. Шептицький тоді радив йому виїхати на Захід, і що завдяки контактам з єпископом І. Бучком у грудні 1945 р. митець отримав роботу у Колегії святого Йосафата у Римі. Там він малює для Колегії портрети св. Йосафата, А. Шептицького, І. Бучка, кардинала Є. Тіссерана. Крім того, перебуваючи не повних два роки у Римі, намалював низку рисунків марок для 350-ліття Берестейської унії.

16—30 жовтня 1955 р. у Нью-Йорку завдяки Об'єднанню митців українців в Америці (ОМУА) в Літературно-мистецькому клубі була організована виставка митців, які померли у ХХ ст. На ній були зібрані з приватних збірок твори 27 художників і скульпторів, до числа яких увійшли і твори М. Азовського²⁴. Помітно більша виставка творів художника відкрилася стараннями відділу ОМУА 26 березня 1977 р. у Філадельфії. В основу експозиції була покладена збірка творів М. Азовського, перевезена у США завдяки доньці митця Марті Азовській-Ришавій²⁵. На ній експонувалося 47 творів митця, переважно олійних. Тоді видано ілюстрований каталог виставки українською та англійською мовами²⁶. З усіх творів виділялася картина „Шевченко на засланні”, намальована „з великим розмахом у монументальному стилі”²⁷. Впродовж 20 листопада — 8 грудня 1977 р. заходами Канадсько-Української мистецької фундації у Торонто окремо експонувалася „Ретроспективна виставка картин Миколи Азовського”²⁸.

М. Азовський належить до визначних художників, якого знає світ і мало знає Україна. Він, за словами О. Керч, — „маляр монументального жанру [...] який чарував своїм талантом земляків та шанувальників пластичного мистецтва в таких культурних центрах, як венеційська „бієнале“, паризькі галереї та виставки у Варшаві”²⁹. До цього треба додати експозиції мистецьких залів міст Копенгагена, Рима, Нью-Йорка, Торонто, Філадельфії та інших, в яких виставляв свої твори художник.

Наприкінці зазначимо, що Микола Азовський прожив коротке і повне напружень життя як людина і митець. І сталося це здебільшого не з вини художника, а через умови, у яких перебував. Отримавши високу освіту у визначних учителів пензля, художник зумів створити важливі для національної культури художні полотна, пов'язані з життям Т. Шевченка, У. Кармелюка, багато інших портретів і картин, а головне — образ нескореного духу українського народу, що однозначно доповнив прикладом власного життя.

Лариса КУПЧИНСЬКА

Каталог виставки. Харків, 1930—1931 рр.

¹⁹ Верига В. Призабута слава...— С. 3.

²⁰ Гординський С. Велика втрата...— С. 3.

²¹ Спілка праці українських образотворчих митців у Львові. Каталог мистецької виставки 1942. Виставка присвячена 25-річчю заснування Київської академії мистецтв / Вступ. слово І. Іванець.— Львів, 1943.— [С. 9].

²² Спілка праці українських образотворчих митців у Львові. Каталог мистецької виставки 1943.— Львів, 1943.— С. 9.

²³ Батіг М. Наші магістралі (1941—1944) // Карби. Додаток до ж. „Образотворче мистецтво“.— К., 2002.— Ч. 1.— С. 31—30.

²⁴ Об'єднання митців українців в Америці. Виставка творів померлих митців 1-шої пол. 20 ст. 16—30 жовтня 1955 р.— [Нью-Йорк, 1955].— С. 3.

²⁵ Кедрин І. Микола Азовський...— С. 4.

²⁶ Філадельфійський відділ ОМУА... // Нотатки з мистецтва.— Філадельфія, 1977.— Ч. 17.— С. 73.— Рубр.: Мистецька хроніка.

²⁷ Кедрин І. Микола Азовський...

²⁸ Верига В. Призабута слава...— С. 3.

²⁹ Див.: Там само.— С. 4.